

ET RUMMLIGT FIX FOR HISTORIEVIDENSKABEN?

David Harvey: *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*, Verso 2012, 187 sider

Hvad er det fælles mellem finanskrisen og baron Haussmans Paris i 1870'erne? Svaret på det spørgsmål er emnet for en artikel i tidsskriftet *New Left Review* fra 2008, skrevet af geografen David Harvey.¹ Som en af de få eksplicit marxistiske intellektuelle har Harvey fået stjernestatus på universiteter verden over. Ved siden af sin stilling som professor ved *Center for Place, Culture and Politics* i New York er han jævnligt udnævnt til den mest indflydelsesrige geograf i dag, og hans indflydelse rækker langt ud over faggeografiens felt. I en særegen kombination af at følge konstant skiftende debatter og fastholde én, uforanderlig grundfortælling om byens rum er Harvey blevet et omdrejningspunkt i den kritiske teori, i humane geografiens genfødsel og i det, der siden er blevet kaldt den rumlige vending. I anledning af hans bog *Rebel Cities* fra 2012 kan det være interessant for historikere at se på Harveys forløb og de felter for tænkning af rum, tid og magt, som han har været del af.²

Men først tilbage til artiklen. Haussmanns omvæltning af det parisiske byrum, skriver Harvey her, er ofte blevet betragtet som en rent social intervention. Efter oprørene i Paris i 1830 og 1848 ville det franske monarkis støtter have en by, der kunne kontrolleres, og da Louis-Napoleon Bonaparte i 1851 udråbte sig selv til kejser Napoleon III, var omformningen af byen øverst på dagsordenen. Baron Haussmann blev bragt til byen, og som præfekt udarbejdede han en byplan, der påvirkede omkring 60 procent af den daværende by. Gamle kvarterer med promiskuøse og oprørske beboere blev jævnet med jorden, og i stedet anlagde man brede boulevarder, som kunne beskydes med kanoner, og hvor barrikader nemmere kunne ryddes. Det nye system skulle også skabe en bedre cirkulation af trafik, affald og luft, så den kriseramte by kunne genopstå som en sund, smuk og sikker hovedstad.

Denne fortælling om Paris' transformation står stærkt i den historiske tolkning af Paris' transformation, fra Walter Benjamin og frem.³ Harvey forklarer sa-

1 David Harvey: "The Right to the City," *New Left Review* 53, September 2008, <http://newleft-review.org/11/53/david-harvey-the-right-to-the-city>.

2 David Harvey: *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*, London, New York: Verso 2012.

3 D.P. Jordan: *Transforming Paris. The Life and Labours of Baron Haussmann*, New York: Free Press 1995; Walter Benjamin: "Critique of Violence", i Walter Benjamin: *Reflections: Essays*,

gen anderledes. Projektet var gældsfinansieret og nåede op på over en halv milliard francs i anlægsudgifter. Det skabte en kolossal mængde arbejdspladser i anlægsperioden frem til 1870. Kort sagt var opgaven i virkeligheden at få gang i de kapitalistiske hjul og få skabt omsætning og ikke mindst opsuge det overskud, der skulle til for at få kapitalen i det nye kejserdømme til at vokse. Haussmann forstod sin opgave klart, men tænkte den på en skala, som ingen tidligere havde gjort. Når hans arkitekt præsenterede sine boulevardplaner for præfekten, smed Haussmann dem efter sigende tilbage i hovedet på ham med ordene: "Du vil have dem 40 meter brede. Jeg vil have dem 120!" Han fik skabt ekspropriationslove og nye kreditinstitutioner, annekterede forstadsområder og byggede helt nye kvarterer som for eksempel Les Halles. Alt sammen under den nye kejsers beskyttelse og uden parlamentarisk kontrol.

I en periode fungerede projektet efter hensigten, og ud over kapitaliseringen af selve byrummet opstod også et nyt byliv, der indbød til forbrug og omsætning. Det genopståede Paris blev 'lysets by', et centrum for stormagasiner, turisme og modeindustri. Men i 1868 krakkede det finanssystem, som havde båret projektet. Efter pres fra regeringen blev Haussmann fyret, Louis-Napoleon kastede sig ud i den katastrofale krig mod Preussen og tabte. I det efterfølgende tomrum opstod Pariserkommunen. Byen blev indtaget af sine egne borgere, en begivenhed Harvey beskriver som "one of the greatest revolutionary episodes in capitalist urban history, wrought in part out of a nostalgia for the world that Haussmann had destroyed and the desire to take back the city on the part of those dispossessed by his works".

Og det er her, Harvey kan lave springet til nutidens finanskriser, den største siden 1930'erne. En række kriser, med det bristende amerikanske boligmarked i 2006 som en afgørende faktor, udsprang ifølge Harvey af nye finansielle redskaber. Der var særligt *subprime*-lånene, der til sidst skabte styrtdykkende priser og kollapsende markeder. Harvey skriver: "This global scale makes it hard to grasp that what is happening is in principle similar to the transformations that Haussmann oversaw in Paris". Og videre: "The current crisis, with vicious local repercussions on urban life and infrastructures, also threatens the whole architecture of the global financial system and may trigger a major recession to boot [...] that will precipitate a massive crisis." Man må sige, han fik ret i det sidste.

Nu skal man nok ikke tillægge Harvey for store profetiske evner. Man skulle ikke være *rocket scientist* for i september 2008 at konstatere, at verdensøkonomien var i en skidt forfatning. Til gengæld kunne Harvey konstatere, at hans bekymring havde været berettiget, da han fire år senere udgav sin indtil nu seneste bog om byer, *Rebel Cities*. Bogen, hvoraf ovennævnte artikel er skrevet ind i første kapitel, er skrevet i et lettilgængeligt sprog, har et overskueligt noteudstyr,

og er interessant i sin konstante blanding af polemik og analyse. Bogen er todelt, og første del udvikler den idé, at byen fra Haussmann og frem er kernen i udviklingen af kapitalismen. Det urbane rum er en værdimaskine, der kan opsuge det overskud, som skabes og skal investeres, og gennem store omlægninger og nybygning – kreativ destruktion – dermed løse kapitalens problem med at vokse. Vi møder her nogle konkrete aktører, som de statsstøttede finansielle institutioner i USA, forskellige lånetyper, Verdensbanken og forskellige økonomiske tiltag i England og USA under Thatcher og Reagan. I det hele taget er det ofte på det her niveau, Harvey foretager sine analyser: Det er ikke så meget politiske partier eller sociale grupper, der spiller de centrale roller i hans politisk-rumlige univers, men snarere de mekanismer og redskaber, som får strukturerne til at virke. For selv om Harvey er kritisk overfor elementer i klassisk marxistisk tænkning, er der hos ham nogle klare strukturer, som driver historiens hjul: kapital, merværdi og cyklisk økonomisk udvikling er grundlæggende, men med det interessante skift, at Harvey ser 'produktion' anderledes end mange marxister før ham – nemlig som det levede rum. Netop dette greb gør ham interessant at læse for historikere over en bred kam, som vi skal vende tilbage til. Overordnet kan man sige, at bogen samler tre grundlæggende tråde i Harveys forfatterskab og kobler dem med den seneste, globale byhistorie: dels det urbane rum som kapitalakkumulator, som vi har set, dels den fælles ret til byen og endelig de sociale bevægelser, der sætter denne ret på dagsordenen. Lad os blive lidt ved den første tråd.

Byen er således ifølge Harvey ikke blot et rum, hvor kapitalen arbejder – f.eks. fra byens børs og finansdistrikter – men er i sig selv et middel til værdiskabelsen. Derfor vil der med mellemrum – gennem cykliske bevægelser – ske store omvæltninger, hvor nye rum skabes for at kunne give kapitalen ny luft, så at sige. Det er det, Harvey kalder *the spatial fix*.⁴ Ordspillet er ikke helt så godt på dansk, men der menes altså 'fiksering', hvor kapitalen skal materialisere sin værdi for at kunne realisere den – men også den midlertidige løsning på et større problem, som narromanen oplever med sit 'fix'. Endelig spiller Harvey måske også på det *technological fix*, som man taler om i teknologihistorien.⁵

Så kapitalen bruger byerne til rumlige fix – udover Haussmanns Paris nævner Harvey bygeboomet i USA i 1940'erne – men det er som at tisse i bukserne på godt dansk. Sjovt nok påkalder Harvey sig her bysociologen Robert Park for at sige, at byen er "man's most consistent, and on the whole, most successful attempt to remake the world he lives in, after his heart's desire [...] in making the city, man remade himself". Billedet står flot, men man kan tænke over, om Park, som var en

4 David Harvey: "The Spatial Fix: Hegel, Von Thünen and Marx", i *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001, s. 284-311.

5 Siden det blev brugt til promovering af atomkraft i 1960'erne har begrebet fået betydningen af en teknologisk smutvej rundt om større, samfundsmæssige problemer. Alvin Weinberg, *Reflections on Big Science*, Massachusetts: MIT Press, 1967.

af Chicagoskolens grundlæggere, ville føle sig hjemme i en marxistisk analytik som Harveys.

Men hvis markedet skaber byen, kan den ikke blive efter hjertets lyst for de mennesker, der bruger den. Harvey udfolder dette problem gennem ideen om 'retten til byen', et udtryk som Henri Lefebvre udviklede kort før 1968-oprøret i Paris, hvori han også selv spillede en rolle.⁶ I det hele taget er Lefebvre og tolkninger af ham udgangspunktet for store dele af den rumlige vending. Hen mod hans sidste store værk *La Production de l'espace* fra 1974 udfoldede han en rumlig sociologi over hverdagslivet, som byggede på Marx, men også brød med de strukturelle marxister som Louis Althusser. Særligt hans begreb om den sociale produktion af rum står centralt sammen med hans metodiske insisteren på en treleddet dynamik frem for den dialektiske materialisme. Hos Lefebvre er byens materielle, sociale og imaginære rum i konstant udveksling.⁷ Hvis man ser byens liv i bred forstand som en produktionsproces, så bør dem, der producerer dette liv, også have retten til at forbruge og ændre det – efter deres hjerters lyst, som Park ville sige det. Hos Lefebvre står det ikke helt klart, hvad denne ret nøjagtigt indebærer, eller hvordan man skal udøve den, men begrebet har fået en stor indflydelse, blandt andet blandt urbane aktivister og grupper som *Occupy*-bevægelsen, og i 2001 blev den skrevet ind i Brasiliens føderale lovgivning. I Harveys udlægning er det en grundlæggende rettighed, som i modsætning til andre menneskerettigheder er kollektiv og retter sig mod den urbane befolkning som gruppe.

Et særligt perspektiv knytter sig til menneskers muligheder for at bruge retten til byen. Lefebvre taler om særlige rum i byen, hvor der findes reelle muligheder for alternativt liv. Der, hvor markedet endnu ikke har fodfæste, eller hvor det stadig er uattraktivt at investere, kan folk (et vagt begreb hos begge de to) producere byens rum autonomt. Lefebvre kalder dem 'heterotopier', altså steder der konstituerer muligheden for anderledes liv, og dermed en anden produktion af rum.⁸ Det var et begreb, Michel Foucault nogle få år senere gjorde berømt med en ret anderledes betydning. Heterotopien blev udover panoptikon et af de grundlæggende spatiale begreber, Foucault efterlod, og peger på en mere subtil, spejlende karakter, hvor særlige rum bliver modbilleder på det omkringliggende samfund.⁹ Harvey for sin part har mindre tillid til mulighederne for heterotopiske rum i den senmoderne by. Kapitaliseringen af urbane rum er blevet mere sofistikeret siden 1960'erne, og med nye gentrificeringsprocesser og former for turisme bliver de alternative rum nu også investeringsobjekter. Fattigdomsturisme, slumromantik og kommercialisering af kreative subkulturer i f.eks. amerikanske byer gør ideen om en rumlig modkultur mindre realistisk. Her tænker Har-

6 Henri Lefebvre: *Le droit à la ville*, Paris: Anthropos 1968.

7 Henri Lefebvre: *La production de l'espace*, Paris: Anthropos 1974.

8 Harvey, *Rebel Cities*, s. xvii.

9 Michel Foucault: "Des Espace Autres", *Architectura /Mouvement/ Continuité* 5, 1984, s. 46-49.

vey dog videre og kommer frem til en mulighed, han kalder *spaces of hope*: Hvis man kan kapitalisere alternative livsformer, som for eksempel hiphopkulturen i USA's metropoler, så bliver man måske til en vis grad nødt til at lade dem udvikle sig uden om den *mainstreaming*, som Harvey (og andre) tilskriver markedsliggørelsen af byens rum. Det er her, Harvey er oplivet over de nye, urbane protestbevægelser.¹⁰

Tilbage til retten til byen. Det er både et politisk begreb, men er også del af den måde, Harvey forstår byrummet og kobler det til de sociale bevægelser, der er emnet for den anden halvdel af *Rebel Cities*. Hvis levet rum er en produktion, så bør retten til det tilfalde dem, der producerer det – byens beboere og brugere. Det er her, de urbane sociale bevægelser kommer i spil som dem, der på forskellig vis kræver denne ret. Men før de kommer i fokus, kan det give mening at se på konteksten for Harveys arbejde.

DEN RUMLIGE VENDING

Rebel Cities skriver sig ind i et felt, der siden 1980'erne har fået udbredt indflydelse i socialvidenskab og humaniora under betegnelsen 'den rumlige vending'. Idéhistoriker Louise Fabians gennemgang af dette felt – én af de få danske oversigtsartikler over emnet – foreslår en tolkning af den rumlige vending som som en visuel metafor frem for et billede på bevægelse: i stedet for at se videnskaben vandre i march og skifte retning hvert og hvert andet øjeblik, kan man forestille sig at det er forskernes øjne, der vender sig mod nye lag eller perspektiver i feltet. Billedet passer godt, og beskriver måske ret præcist, hvordan det rumlige perspektiv er blevet mere synligt ad forskellige veje, men dog med nogle klare udspring.¹¹

Fabian placerer den rumlige vending meget præcist ved at pege på det første kapitel i Edward Sojas bog *Postmodern Geographies* fra 1989, hvor han påpeger hvordan der sidst i det 20. århundrede opstår en understregning af rum som en central kategori på linje med tiden, der siden Hegel har været dominerende i den vestlige tænkning.¹² Soja, som selv har påtaget sig prædikatet postmoderne, betragter sig som en arvtager fra Lefebvre på samme måde som Harvey – og så alligevel ikke. I *Postmodern Geographies* gør han som sagt op med den fiksering på tiden, som også fik Foucault til at udråbe det nittende århundrede til tidens og det tyvende til rummets. Gennem en diskussion af forholdet til rum hos Marx knytter Soja sig til den kritisk-teoretiske tradition efter Lefebvre og lægger på den måde op til at gå samme vej som Harvey. Men i den næste bog, *Thirdspace*, bliver hans position i forhold til den kritiske marxisme lidt uklar. Bogen udvikler Lefebvres

10 David Harvey: *Spaces of Hope*, Berkeley: University of California Press 2000. Den norske sociolog Tone Huse opsummerer diskussionen, se Tone Huse: *Everyday Life in the Gentrifying City. On Displacement, Ethnic Privileging and the Right to Stay Put*, Farnham: Ashgate 2014.

11 Louise Fabian, "Spatiale forklaringer. Da den geografiske tænkning kom på den humanvidenskabelige dagsorden", *Slagmark* 57, 2010, s. 19-34.

12 Edward Soja: *Postmetropolis*, Massachusetts: Blackwell, 2000, s. 6ff.

metode til det, Soja selv kalder 'trialektik', altså et samvirke mellem det materielle, det imaginære og det sociale, meget kort sagt. Soja taler om 'firstspace' som det oplevede eller praktiserede (*perceived*) rum, som er konstant udveksling med det forestillede eller materialiserede (*conceived*) rum, 'secondspace'. Tilsammen danner de 'thirdspace', hvor social praksis og materialiserede intentioner er uadskillelige, hvilket han eksemplificerer ved at se den senmoderne by som en *theme park*, hvor kategorier som etnicitet, køn og klasse rumliggøres.¹³ Men samtidig træder de magtforhold, som Lefebvre kritiserede, i baggrunden. I den sidste bog af det, Soja kalder sin trilogi om rum, *Postmetropolis*, kommer han med række analytiske greb der udfordrer selve ideen om den moderne, monocentrale storby, og introducerer *den urbane region* som et bedre begreb til at forstå fremtidens byer. Hans egen by, Los Angeles, (han blev født i Bronx, men er professor ved UCLA) bliver *case* for analysen og fremføres af Soja som en forsmag på den postmoderne byregion.¹⁴ Men selv om Soja forholder sig kritisk til social ulighed, er hans fokus snarere på at introducere nye ideer om f.eks. mangfoldighed

Men hvor Fabian daterer den rumlige vending til et kapitel hos Soja, går han selv længere tilbage for at identificere grundlæggelsen. Gennem et helt kapitel udfolder Soja, hvordan det grundlæggende skete i to bøger, der udkom i 1970'erne, skrevet af to Lefebvre-elever, nemlig henholdsvis Harvey og en lovende ung, spansk sociolog ved navn Manuel Castells. Harvey grundlagde for sin part med *Social Justice and the City* den kobling af den materielle by og social retfærdighed, som han skulle følge konsekvent resten af karrieren, og hvor Paris under Haussmann senere blev en central *case*. Castells' bog, *La Question Urbaine* var en diskussion af forholdet mellem indstriborgerskabet og storbyen, hvor han afviser, at byen som socialt system bliver udviklet med industrialiseringen. Tværtimod, siger han, bliver den opløst og genskabt i indstriborgerskabets billede og under dets kontrol. Udover Harvey og Soja blev Castells den tredje af Lefebvres 'skole', der skulle blive en vigtig position i det social- og humanvidenskabelige landskab. Han var også inspireret af Louis Althusser, og lavede bl.a. senere studier af byens funktionsopdeling i sociale og geografiske rammer, og studerede sociale bevægelser, inspireret af Alain Touraine.¹⁵

Man kan tage en længere diskussion af dateringen, som nogle også fører tilbage til Chicagoskolen i 1920'erne, men den vil man kunne følge i oversigtslitteraturen.¹⁶ Det kan være interessant, hvad der siden skete med den rumlige vending.

13 Edward Soja: *Thirdspace*, Wiley 1996; Henri Lefebvre: *The Production of Space*, Cambridge, Mass.: Blackwell 1991.

14 Soja, *Postmetropolis*, s. 145ff.

15 David Harvey: *Paris, Capital of Modernity*, New York: Routledge 2003; David Harvey: *Social Justice and the City*, Baltimore: Johns Hopkins University Press 1973; Manuel Castells: *The Urban Question*, London: Edward Arnold 1977.

16 Barney Warf og Santa Arias (red.): *The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, New York: Routledge 2009.

Inden for kulturstudier kom en bevægelse, som måske mere forholdt sig til Michel Foucault end til Lefebvre, men som også satte rummet først. Her kan man nævne Michel de Certeau, som var Foucault-kritisk og udviklede et rumbegreb ved at modstille de magtfulde 'strategiske' operationer, der skabte de fysiske rum og udpegede de rette steder, imod de 'taktiske' brugere, der gennem deres praksis kunne opponere mod førstnævnte. Certeau påpegede, at magtanalyser som Foucaults overså det almindelige subjekts agens gennem det han kaldte det 'praktiserede rum'.¹⁷ Denne antropologisk inspirerede tilgang fik en vis indflydelse og kom i løbet af 1990'erne i udveksling med et andet spor i kulturstudier, som var inspireret af bl.a. filosofen Gilles Deleuze og hans ide om *agencement* (på engelsk: *assemblage*). En af disse var humangeografen Doreen Massey, som kritiserede Certeau for blot at vandre videre i strukturalismens fiksering på dualistisk tænkning. I et forsvar for et mangfoldigt rumbegreb afviste hun dualismen mellem undertrykkerne og de undertrykte, men lagde sig alligevel i et kritisk spor i sin diskussion af modernitetens tilsyneladende konstante acceleration. Netop accelerationen af information, varer og mennesker efterlader en global underklasse i en stilstand, der relativt er større end tidligere. Argumentet skulle blive centralt for dele af det felt, der senere kaldte sig mobilitetsstudier.¹⁸

Men indirekte rummede Masseys argument også en kritik af Harvey. Som del af sin kapitalismekritik i 1990'erne udviklede Harvey en ide, der blev ret udbredt som *time-space-compression*: Med moderne netværksteknologier kunne kapitalismen overskride tidligere, rumlige afstande og gjorde det i stigende grad. Dermed blev rummet invaderet af tiden, en "rummets tilintetgørelse igennem tiden", som han formulerede det med et lån fra Karl Marx.¹⁹ Med dette greb, som hænger sammen med ideen om det rumlige fix, begår Harvey dog en hurtig generalisering, som bl.a. Massey, men også historiker Dorthe Gert Simonsen herhjemme har kritiseret. Harvey ser her moderniteten – og postmoderniteten i forlængelse heraf – som en homogen acceleration af samfundsudviklingen, mens bl.a. Simonsen insisterer på flere, sideløbende sammenføjninger af tid og rum.²⁰ Blandt kritikerne af den marxistiske, kritiske teori var også humangeografen Nigel Thrift

17 Michel de Certeau: "On the Oppositional Practices of Everyday Life", *Social Text* 3, 1980, s. 3-43; Michel de Certeau: *L'invention du quotidien. Vol. 1: Arts de faire*, Paris: Union générale d'éditions 1980.

18 Doreen Massey: *For Space*, London: Sage 2005; Doreen Massey: "A Global Sense of Place", i *Space, Place and Gender*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1994; Mimi Sheller og John Urry: "The New Mobilities Paradigm", *Environment and Planning A* 38, 2006, s. 207-226; Mimi Sheller, John Urry og Kevin Hannam: "Editorial: Mobilities, Immobilities and Moorings", *Mobilities* 1, 2006, s. 1-22.

19 David Harvey: *The Condition of Postmodernity*, Massachusetts: Blackwell 1989, s. 260ff. Se også Karl Marx: Grundrids til kritikken af den politiske økonomi, Århus: Modtryk 1975, s. 393 (tak til Bertel Nygaard for referencen).

20 Dorthe Gert Simonsen: "Accelerating Modernity. Time-space Compression in the Wake of the Aeroplane", *The Journal of Transport History* 26, 2, 2005, s. 98-117.

som i 1990'erne begyndte at skrive om rum. Hans udvikling af en 'non-representational theory' var både et opgør med strukturalismen og den fiksering på sprog og tegn, der kom med bl.a. semiologien, men også et forsøg på at koble det rumlige med begrebet affekt. Her er det centrale studieobjekt det, som ikke artikuleres i sprog eller tegn, men som kan beskrives som 'intensiteter' mellem kroppe.²¹ Herigennem kunne han pege på rumlige erfaringer og begivenheder uden om eller før den sproglige artikulation, hvor den gensidige påvirkning mellem kroppe – forstået som alle objekter, menneskelige som ikke-menneskelige – definerede enhver rumlighed. Thrift er påvirket af filosofen Brian Massumi, der var en indflydelsesrig oversætter af Gilles Deleuze, der ligesom de to ovenstående var meget påvirket af Spinozas ideer.

Netop denne filosofiske indflydelse kan man genfinde hos den mexicanske filosof Manuel de Landa, der prøver at bruge *assemblage*-begrebet i en form for rumlig metode. I en kobling til Fernand Braudel vil Landa lave en konkret, rumlig analyse, der hviler på Deleuzes ide om territorialisering og deterritorialisering. Kort sagt stiller Deleuze sin analytiske model op over to akser, hvor den ene har de to nævnte kategorier som endepunkter. Territorialisering kan groft forstås som fastholdelse af et eksisterende system eller økologi. Når nye komponenter eller invasive arter introduceres, opstår deterritorialisering og systemet kan mutere og ændres. Den anden akse står mellem materialitet og ekspressivitet. Som eksempel anfører Landa elevatoren, som betød materielle ændringer (deterritorialisering) i en bygningskrop, men også ekspressivt (symbolsk, groft sagt), da den sociale prestige i at bo højt oppe ændrede sig. Det er en absolut vigtig indsats at omsætte Deleuzes abstrakte tanker til en form for metode, men tiden vil vise om Landas projekt kan bære frugt i form af faktiske undersøgelser.²²

HARVEY OG RETTEN TIL BYENS RUM

Som strukturel tænker er Harvey umiddelbart langt fra Deleuze og den post-strukturalistiske tradition. Men han trækker alligevel på diskussioner fra det felt, der er aftegnet ovenfor, samtidig med at han knytter an til et andet. Tydeligvis har de urbane oprør og demonstrationer, der har præget slutningen af 90'erne og begyndelsen af det nye århundrede givet anledning til at reflektere over, hvad det kan betyde for retten til byen. Samtidig er social retfærdighed og urbane revolutioner en lang tråd i hans forfatterskab, som vi har set, og han bruger således bogens anden del på at reflektere over fænomenet. Igen er hans interesse både analytisk og politisk, og hovedspørgsmålet er, hvorfor og hvordan urbane oprør er

21 Nigel Thrift: *Spatial Formations*, London: Sage 1996; Ash Amin og Nigel Thrift, *Cities. Reimagining the Urban*, Cambridge: Polity 2002; Nigel Thrift: "Intensities of Feeling: Towards a Spatial Politics of Affect", *Geografiske Annaler. Series B. Human Geography*, 86, 1, 2013, s. 57-78.

22 Manuel de Landa: *A New Philosophy of Society. Assemblage Theory and Social Complexity*, London: Continuum 2007.

relevante i forhold til de rumlige fix og markedets dominans. Som han håbefuldt skriver, "there is something political in the air struggling to be expressed", og nævner det arabiske forår, Gezi Park-urolighederne og *Occupy*-bevægelsen som blot det sidste pust i dannelsen af en global, kritisk offentlighed der har storbyernes rum som scene.

For at besvare sit spørgsmål indleder Harvey med en kritik af den traditionelle marxisme. Det er ikke længere på fabrikkerne og blandt industriarbejderne, man skal finde kernen i problemet – og for en revolutionær tænker som Harvey dermed også løsningen. Fokus må flyttes fra arbejderne i den traditionelle vareproduktion, som Marx havde udpeget til frontkæmperne, til der, hvor der produceres rum. Byernes befolkninger og deres ret til egen produktion af rum er der hvor slaget skal stå. Som det var i resten af Harveys urbane forfatterskab.

Harvey indleder kapitlet med at konstatere, hvordan urbane oprør har været anledning til en oprustning fra myndighedernes side. Gadespærringer, ny politibevægning og urbane krigsstrategier er udviklet til allehånde konflikter, fra Seattle 1999 over Tahrir-pladsen 2011 og nyligst til pacificeringen af Rios favelaer op mod fodbold-VM eller den israelske kontrol af Gaza. Hvis man tænker efter, er eksemplerne mange, og man kan selv tilføje sine yndlingskonflikter. For Harvey er det blot et blandt flere udtryk for kapitaliseringen af byen, men det er fristende her at nævne et perspektiv, der sætter den urbane krigsførelse helt i fokus. Geografen Stephen Graham skrev i 2011 bogen *Cities under Siege*, som på foruroligende vis dokumenterer en ny kobling af by og krig hen mod det 21. århundrede. Graham er måske en af de humangeografer, der mest tydeligt har forbundet inspirationen fra poststrukturalismen med den kritiske tradition. Han slog igennem i 2001 med en analyse af de urbane netværks privatisering og 'splintrig' af samfundet, har her lavet en omfattende analyse af en ny generation af militarisme og det han kalder skiftet fra *battlefield* til *battlespace*. Fra droner til overvågningssystemer bliver den ny tids krig rettet mod byerne, mener Graham, og det både teknologisk og strategisk, men også mod det, Lefebvre ville kalde det imaginære, altså medierede fortællinger om byrummet, fjenden og den urbane Anden. Hertil hører bl.a. argumentet for *gated communities* på den amerikanske højrefløj som en løsning på problemet med urban vold. Senest har Graham arbejdet med begrebet 'den vertikale by' – der præsenteres lidt nærmere i billedessayet i dette nummer af *temp* – som et argument for at studere magt og socialitet gennem nye, rumlige analogier.²³

23 Stephen Graham og Simon Marvin: *Splintering Urbanism. Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*, London: Routledge 2001; Stephen Graham: *Cities Under Siege: The New Military Urbanism*, London: Verso 2011; Stephen Graham *Disrupted Cities. When Infrastructures Fails*, London: Routledge 2010; Stephen Graham: "Getting off the Ground: On the Politics of Urban Verticality", *Progress in Human Geography* 37, 1, 2014, s. 72-97.

Men de tiltagende uroligheder i byer verden over, deres globale organisation og strategiske overskud er nyt. Harvey går ikke ind i de konkrete begivenheder eller bevægelser, men bruger dem som anledning til at diskutere muligheden for at disse kroppe i det offentlige rum – som en yngre Habermas ville have set dybt skeptisk på – kan udgøre en demokratisk kraft. For eksempel bruger han Occupy Wall Street og borgmester Bloombergs reaktion til at spørge, hvem der *egentlig* ejer det offentlige rum. Det er selvfølgelig et elegant twist over retten til byen, og bliver også udgangsreplikken på bogen, men det åbner samtidig for en videre overvejelse.

Hvis Harvey giver sig for lidt tid til at se på de konkrete, sociale bevægelser, er det til gengæld emnet for Manuel Castells bog fra 2012, *Networks of Outrage and Hope*. Castells studerede i Barcelona under fascismen, hvilket kom til at forme hans tilgang til by og magt, og han var længe del af den samme bevægelse for kritisk byteori som Harvey. Senere drejede han sin forskning ind på globalisering og informationsfund med 3-bindsværket *The Information Society* fra slutningen af 1990'erne. Dermed forlod han dog ikke det rumlige perspektiv, men udviklede ideen om en ny geografi af *space of flows*, hvor informations- og pengestrømme skabte nye, globale rum for magt og modmagt. Dette stillede han op imod det industrielle samfunds *space of places*, hvori sociale hierarkier var knyttet til placeringer på jordoverfladen, kort sagt. I det senmoderne samfund er det blevet vigtigere, hvor *forbundet* du er, end *hvor* du er, kan man sige – et argument, som også Zygmunt Baumann ville kunne støtte.

Senest har Castells taget det virtuelle rumbegreb med ind i en analyse af sociale bevægelser på internettet, og hvordan der her kan opstå egentlige alternative rum. Som andre af Castells' analyser peger denne bog på muligheder for at bruge og udvikle det rumlige i en globaliseret æra (hvad det end betyder...), og han peger på, at koblingen mellem tilegnelsen af fysiske rum koblet med virtuelle har et hidtil uset potentiale for social forandring.²⁴ Sammenligningen med Lefebvres heterotopier og Harveys håbefulde byrum er slående, og endnu mere interessant er det, at både Harvey og Castells samtidig og netop nu vender tilbage til de sociale bevægelser, som de har studeret tidligere i deres karriere.

Det er på den anden side heller ikke overraskende, da både Harvey og Castells gennem mange årtier har været instrumentelle i den rumlige vending. Med Louise Fabian kan vi så tænke over, om der med dette felt er tale om den samme type vending som den sproglige vending og diskursanalysen. Her er meget forskellige fagfelter i spil, tilgangen til begrebet om rum er vidt forskellig, og trækker trå-

24 Manuel Castells: *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*, Oxford: Blackwell 1989; Manuel Castells: *The Information Age: Economy, Society and Culture*, vol. 1, Oxford: Blackwell 1996; Manuel Castells: *Networks of Outrage and Hope*, Cambridge: Polity 2012.

de tilbage til forskellige teoretiske orienteringspunkter. Men flere og flere er begyndt at vende øjnene mod spatiale kategorier.

Hvad kan et forskningsfelt som det historiske bruge alt dette til? I virkeligheden viste det sig, at fortalerne for den rumlige vendings første generation – som Harvey, Castells og Soja – havde et tæt, men uafklaret forhold til moderniteten. En af de ting, de til trods for indbyrdes uenigheder har til fælles, er, at rummet er den primære analytiske kategori, hvilket især Soja anfører igen og igen. Men hvis man ser på deres argumentation, har de alle et historisk element som en grundlæggende komponent. Harvey bygger på ideen om kapitalens cykliske udvikling og den evige modsætning mellem fiksering (som behovet for at stabilisere produktionen for at realisere overskuddet) og bevægelse (behovet for at erstatte gamle geografier med nye gennem kreativ destruktion); Castells' ide om informations-samfundet er at betragte som en historisk periode der efterfølger den industrialiserede modernitet, og Soja kvalificerer sin tese om byer som netværk eller regioner gennem en fejende oversigt fra de tidligste arkæologiske udgravninger af bosættelser til nutidens Los Angeles. Det gælder også til dels for nyere forskere som Graham, der taler i tidlige termer som 'generation' og 'modernitet'. Den rumlige tænkningens frontkæmpere kan, tilsyneladende, ikke forme et større analytisk argument uden at inkorporere historien.

Kan historikere arbejde uden rummet, kunne man spørge. Det er i hvert fald en diskussion værd, om ikke man med fordel kunne inddrage kategorien mere grundlæggende og drage nytte af spørgsmålet om 'hvor' som et værdigt modspil til 'hvornår', når man ellers arbejder med 'hvordan', 'hvorfor' og 'hvem'. Med Harveys konsekvente fastholdelse af byens rum som en produktion hvis ejerskab er en grundlæggende ret, sættes rummet på dagsordenen på flere måder. Udpegnin-gen af byrummet som den centrale kategori for global magt frem for eksempelvis fabrikken sætter Harveys marxistiske variant i stand til at forholde sig mere direkte til den poststrukturalistiske understregning af multiplicitet og heterogene sammenføjninger. Dermed kommer urbane sociale bevægelser, samtidige som historiske, til at spille en ny rolle, der inviterer til historisk undersøgelse. Harvey er uklar i forhold til sit historiesyn på den måde at han udfordrer det teleologiske perspektiv hos Marx, men ikke sætter et klart alternativ i stedet. Hvis kapitalen og magten kun kan udfordres gennem de urbane rum, hvad så med staten og regionen som rumlig skala? Her er et hul, hvor historikere kunne have indlysende bud. *Rebel Cities* står som et politisk manifest, men også som et nyt bud på at tænke samfundsmæssige kriser i deres konstante udveksling mellem økonomisk-politiske strukturer og hverdagslivets mere mikroskopiske praksisser. Netop rummet som kategori er det metodiske greb, der kan kvalificere og udfordre historikernes tænkning omkring forandring og kontinuitet over tid.

En anden og til dels rumligt orienteret tænker, Bruno Latour, taler om *reassembling* – at gen-samle komponenter, som tidligere tiders opfattelser af viden-

skab har splittet ad.²⁵ Det rige landskab af rumlige analyser, hvori David Harvey bare er et blandt flere omdrejningspunkter, peger netop på at forskningsobjekter som eksempelvis by- og statshistorie kan antage helt andre perspektiver gennem rumlige briller. Historikere skal vel ikke underkaste sig en rumlig fiksering, men på den anden side heller ikke, som det kan være tilfældet nu, bruge det som et analytisk fix, der trækkes ind fra tid til anden, når det kan underkastes historiografiens temporale fiksering.

Hvis der altså er den sådan fiksering? For at åbne en diskussion om rummets potentiale kan man her introducere landkortet som metafor og redskab. Udgangspunktet kan være den amerikanske historiker Phillip Ethingtons artikel fra 2006, "Placing History". Her går han i rette med historikernes forståelse af grundbegreber som tid og rum, og argumenterer for at der ikke er blevet reflekteret over disse siden den hermeneutiske pragmatisme omkring år 1900.²⁶ Ethington bruger stedsbegrebet til at foreslå kortet som model for at organisere viden om fortiden. Med afsæt i postkoloniale og begrebshistoriske arbejder understreger han, at kortet frem for tidslinjen giver adgang til den fortidige kompleksitet. Ved at genintroducere ideen om 'topos' som metafor, foreslår han en stedslig fortidsundersøgelse:

Placing the past takes 'the past' out of time, locates it in materialized topoi, and asserts that history, in any symbolic system, is the map of these topoi.²⁷

Ethingtons udsagn om at historikere ikke har reflekteret over tid og rum kan bekvivles. Flere er begyndt at overveje den rumlige vendings betydning for historievitenskaben, som Kümin og Osborne skriver i et overblik over rumlig historieskrivning:

the spatial turn reminds us to relativize our 'modern' notion of territorial, measurable, secular, and abstract space and understand it rather as the outcome of specific historical processes.²⁸

Dette er blot ét eksempel blandt flere, og Ethington overser også en længere tradition for at tematisere tid og rum. Særligt er det slående, at han henviser til Fernand Braudels tidlige kategorier som en undtagelse, men slet ikke inddrager f.eks. Reinhardt Kosellecks mere udvidede teori om forholdet mellem den histo-

25 Bruno Latour: *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, vol. Clarendon, Oxford; New York: Oxford University Press, 2005.

26 Phillip J. Ethington: "Placing the Past: 'Groundwork' for a Spatial Theory of History", *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice* 11, 4, 2007, s. 465-493.

27 "Placing the Past", s. 487.

28 Beat Kümin og Cornelia Osborne: "At Home and in the Workplace: A Historical Introduction to the 'Spatial Turn'", *History and Theory* 52, 2013, s. 318.

riske tid og moderniteten. Kosellecks teori om plurale og overlappende tider burde være bekendt både i sig selv og som del af hans begrebshistoriske arbejde. Kosellecks arbejde som en teoretisering af tid er bl.a. blevet analyseret af Helge Hjordheim, mens Niklas Olsen har behandlet de rumlige figurer og perspektiver i hans værk.²⁹ Olsen konkluderer, at mens Kosellecks grundlæggende interesse er tid, adapterer han rumlige figurer som inde-/ude-dikotomien i sin modernitetsanalyse og forsøger – bl.a. gennem begrebet *Zeitraum* - at forstå rummet som et dobbelt begreb: det er på samme tid et metahistorisk koncept og et historisk foranderligt fænomen, som med moderniteten i stigende grad bliver "subsumed by time as the measure of social reality". Koblingen til den rumlige vending og *time-space* ligger nær.³⁰

Så der findes altså overvejelser om både tid og rum, men ikke desto mindre sætter Ethington fingeren på en vigtig diskussion. Han foreslår landkortet som en model for at organisere viden om fortiden som en samling 'positioner', bl.a. med henvisning til Hayden White. Han kunne være gået andre veje med sin kortmetafor. Litteraturhistorikeren Franco Moretti har med sin *Atlas of the European Novel* anvendt kortlægning som metodisk redskab til at rejse nye kulturhistoriske spørgsmål. Moretti udleder en rumlighed af relationer, bevægelser og netværk, der rækker langt ud over stedsbegrebet. For eksempel påviser han den dobbelte bevægelse, der foregår i det viktorianske bogmarked under industrialiseringen, hvor produktionen centrerer sig i de store byer, mens brugen af populærlitteratur spredes over England.³¹ Moretti foreslår således kortlægning, ikke som en epistemologisk metafor, men som en konkret metode til at udforske ikke-rumlige kilder.

På trods af sine lidt bastante udsagn åbner Ethingtons artikel for en vigtig diskussion af, hvordan et ureflekteret begreb om rum sløver den historiske bevidsthed. Man kan indvende, at han ved at følge den stående strid mellem sted og rum faktisk forvirrer sin egen målsætning, for han ender et andet sted end han begynder, nemlig ved at efterlade det rum, han begyndte med at bære frem, til fordel for stedet. Han bemærker, at meget af Aristoteles' tænkning om rum er svært forståeligt i dag, fordi skellet mellem sted og rum er blevet meget skarpt. Det mener jeg er et resultat af en begrebsstrid indenfor geografi, der kan give mening i nogen henseender, men i andre bliver besværlig. Groft set mener "stedstilhængerne", som f.eks. geografen Walther Christaller, at geografens centrale genstand er stedet eller lokaliteten, hvor historien lægger sig hen over i lag eller mønstre. "Rumtilhængerne" som bl.a. Doreen Massey, mener, at man ikke kan tale om no-

29 Helge Hjordheim: "Against Periodization: Koselleck's Theory of Multiple Temporalities", *History and Theory* 51, 2012, s. 151-171.

30 Niklas Olsen: "Reinhart Koselleck's Theoretical Reflections on and Empirical Investigations of Spatial Matters in History", *Lishi Yanjiu* (kommende).

31 Franco Moretti: *Atlas of the European Novel, 1800-1900*, London: Verso, 1999.

gen historisk essens knyttet til f.eks. lokaliteter, men at begrebet om rum fanger det relationelle og mobile som det væsentlige i forståelsen af geografi.

Denne kamp mellem begreberne giver ikke umiddelbar mening i en historisk undersøgelse, og det vil være en unødigt begrænsning at fiksere sig i et enten-eller, hvis begge begreber kan bidrage. Det er dog heller ikke et ukendt standpunkt i geografien. Den kinesiske kulturgeograf Yi-Fu Tuan fremhæver, hvordan sted og rum nok er forskellige kategorier, men forudsætter hinanden. Hvor sted har en materiel karakter og rum en tidslig, er det en forudsætning for et rum, at der er en bevægelse mellem to steder. Det er i meget forsimplet form argumentet for de to begrebers gensidige afhængighed, hvormed Tuan åbner for netop et univers, hvor tiden spiller en grundlæggende rolle. Tuan har været en grundlæggende inspiration for kulturgeografen Tim Cresswell, der med sit historiske perspektiv har noget at sige faghistorikere. Blandt andet har han undersøgt, hvordan den amerikanske vagabond som figur var problematisk, fordi han problematiserede drømmen om fri bevægelse.³²

Hvis man opgiver at prioritere sted frem for rum, kunne man som historiker måske netop få noget ud af Ethingtons kortlægning af fortiden. David Harveys begreb om rum som et socialt produceret fænomen har begge aspekter i sig og giver mulighed for at se, hvordan lokalisering, relationalitet og magt kan være tæt forbundne i historiske analyser. Den rumlige vending har fået indflydelse i de humanistiske fag, men diskussionen er stadig ny i historiefaget. *Rebel Cities* og det rige felt af studier omkring den burde give anledning til at tage en sådan diskussion videre.

MIKKEL THELLE
 LEDER AF DANSK CENTER FOR BYHISTORIE
 ADJUNKT, PH. D.,
 HISTORISK AFDELING, AARHUS UNIVERSITET
 IKSMIKKEL@CAS.AU.DK

32 Tim Cresswell: "The Vagrant/Vagabond. The Curious Career of a Mobile Subject," i Tim Cresswell og Peter Merriman (red.): *Geographies of Mobilities: Practices, Spaces, Subjects*, Farnham: Ashgate 2011; Yi-Fu Tuan: *Space and Place: The Perspective of Experience*, London: Edward Arnold 1977.